

STRIGONIUM ANTIQUUM VIII.

METROPOLIS
HUNGARLÆ

Szerkesztő: Hegedűs András

Esztergom, 2017.

KIRÁLYTALÁLKOZÓK ESZTERGOMBAN

Királyok személyes találkozásai általában kiemelkedő eseményei voltak a középkornak, számunkra azok különösen is, melyek alkalmával a keresztény világ uralkodói látogattak különböző okok folytán hazánkba. Az ilyen látogatások rendszerint a Magyar Királyság nemzetközi megítélésére vetettek fényt, egyszersmind alkalmat is adtak az ország viszonyainak megismerésére. Volt eset, hogy maga a császár volt a látogató: 1365-ben IV. Károly személyesen tárgyalt Budán Vencel fia házassága ügyében,¹ ugyanitt a következő esztendőben V. (Palaiologos) János császár kereste fel I. Lajost, hogy segítséget eszközöljön ki tőle Konstantinápoly védelméhez.² Az sem volt példa nélküli, hogy egyszerre több uralkodó jelent meg a magyar király székvárosában: 1335-ben Visegrád volt a színhelye I. Károly magyar, János cseh és III. Kázmér lengyel király szerződés-kötésének.³ Előfordult természetesen, hogy a külhoni uralkodó nem éppen barátságos szándékkal, néha egyenesen ellenséges sereggel érkezett az országba: 1045 pünkösdjén Székesfehérvárott III. Henrik személyesen adta hűbérbe az országot támogatottjának,

Orseoló Péternek,⁴ 1490 novemberében pedig Miksa római királyt látták Veszprém és Székesfehérvár ódon falai: utóbbi helyszínen a császár trónörököse holtában találkozott az egykori nagy ellenféllel, Mátyás magyar királlyal.⁵ Ebben a tekintetben a 12. század során kifejezetten nagy volt a forgalom a Magyar Királyság országútjain, több esetben is uralkodók vezette seregek vonultak át az országon. Volt köztük császár, király és a császári hatalommal dacoló herceg egyaránt. Az alkalmat a vonulásra a kereszteshadjáratok adták: több nevezetes esetben is Szentföldre induló lovagok vagy seregek haladtak a szárazföldi úton kitűzött céljuk felé, vezetőjük legtöbbször szívesen látott vendég volt a magyar király udvarában.

Mivel a leginkább járható utat és kényelmes utazási lehetőséget a Duna viziútja biztosította, a látogatók rendre Esztergomban keresték fel a magyar királyi udvart, és a találkozót követően innét folytatták útjukat. Ám más ok is feltárul az útvonal kijelölésének hátterében. Az utazó (*itinerárius*) királyság korában a szó szoros értelmében vett

1 PÓR Antal: Nagy Lajos 1326–1382. I–II. Bp. 1892. (Magyar Történeti Életrajzok) (II), 458–459.

2 MORAVCSIK Gyula: Bizánc és a magyarság. Bp., 1953. 95–96. MORAVCSIK Gyula: Bizánci császárok és követeik Budán. *Századok* 95 (1961), 832–847.

3 RÁCZ György: The Congress of Visegrád. In: Visegrád 1335. Edited by György RÁCZ. H. n. 2009, 17–29.

4 ZSOLDOS Attila – THOROCZKAY Gábor – KISS Gergely: Székesfehérvár története az Árpád-korban. Székesfehérvár 2016. (Székesfehérvár története I.), 48. (Zsoldos Attila munkája).

5 SZOVÁK Márton: I rapporti magiari di Ferrara nello sguardo di Bernardino Zambotti. *Verbum* 17 (2016), 130–146, 143–146.

fővárosa a királyságnak ugyan nem volt – a székváros fogalmán még a 13. században is közzismerten a *medium regni* három települése osztozott –,⁶ Esztergomot érseki székhely mivoltából következőleg a nyugati világban mégis a királyság székhelyeként ismerték. Jól mutatja ezt szicíliai arab földrajzi író, al-Idrisi (+ 1165) értesülése, aki 1154-ben befejezett művében a következőket írta Esztergomról: „Ez B.wām.y.h⁷ fő városa, ennek a legnagyobb a kiterjedése, a legtöbb épülettel, a legtöbb lakossal és a legáltalánosabb jóléttel bír. Itt van a királyi palota és Bām.y.h királyainak kormányzóhelye” (*Elter István fordítása*).⁸ Az önmagáért beszélő forrásnak ezúttal javára válik, amit más kútfők íróinak a szemére szokás vetni: nem szemtanúi beszámolóról van szó, hanem a szerző Közép-Európában megfordult kereskedőktől szerezte szóbeli értesüléseit, melyeknek ezek szerint a háttérben általánosan ismert tényállítás állt. Aki a magyar udvart valamilyen okból kereste, jó okkal vehette az irányt a 12. század folyamán a Dunakanyar irányába – különösen is így volt ez előzőleg egyeztetett uralkodói találkozók esetében.⁹

Az legkorábbi kiemelkedő személyiségek, akikkel kapcsolatban kifejezetten írott forrás állítja, hogy jártak Esztergomban, 1172-ben Oroszlán Henrik bajor és szász, valamint Jasomirgott Henrik osztrák hercegek voltak. Az utóbbi éppen Esztergomig kísérté Szentföldre induló honfitársát, amikor odaérkeztek éjszakáján a magyar király – III. István (1162–1172) – meghalt, így a bajor herceg az érsek támogatásával volt kénytelen megelégedni további magyarországi útja során.¹⁰ Bizonytalán nem ők voltak azonban ebben a tekintetben az elsők. A magyar krónika ugyanis a részleteket illetően lényegében egyezően számol be VII. Lajos francia király 1147. évi magyarországi átutazásáról egy francia krónikás, Odo de Deogilo (Odon de Deuil, +1162) leírásával.¹¹

6 A kérdést legutóbb kutatástörténeti kontextusban összefoglalta BENKŐ Elek: In medio regni Hungariae. In: In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”. Szerk.: BENKŐ Elek – OROSZ Krisztina. Budapest 2015, 11–26.

7 Idrisi a névalakkal Csehország hangalakját jelölte, de a körülményekből jól érzékelhetően Magyarországot értette alatta.

8 ELTER István: Magyarország Idrisi földrajzi művében (1154). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica* 82 (1985), 53–63, 56.

9 Székesfehérvárnak a 11. századra jellemző, kiemelkedő jelentőségét Esztergom királyi rezidencia-szerepe a 12. század folyamán átmenetileg háttérbe szorította, erre. ld. ZSOLDOS Attila – THOROCZKAY Gábor – KISS Gergely: Székesfehérvár története az Árpád-korban. (Székesfehérvár története I.) i.m. 53–54. (az idézett hely ZSOLDOS Attila munkája). Ld. ZSOLDOS Attila tanulmányát jelen kötetben.

10 Lübecki Arnold beszámolóját ld. GOMBOS 687. sz. (I, 303.): „Cum magna igitur commoditate ad civitatem, que Mesenburg dicitur, pervenerunt, que sita est in confinio Ungarie, ubi legatus regis Ungarorum, Florentius dictus, paratus fuit ad excipiendum ducem Saxonie una cum duce Orientali vel Austrie, cuius sororem rex habebat, et ita procedentes cum summa tranquillitate applicuerunt ad urbem quandam, que naturaliter est munitissima. Nam ex uno latere cingitur Danubio, ex alio alveo profundissimo qui Grane dicitur, a quo urbs et civitas, que in altera ripa sita est, nomen accepit. Gravis autem mestitia duces illic perculit. Nam ipsa nocte rex veneno appotiat, ut dicunt, a fratre suo, quem de terra eiecerat.”

11 A két elbeszélés lényegi egyezését a történeti hitelesség bizonyítékának értékelte MARCZALI Henrik: Magyar-

A 166. fejezet elbeszélése szerint „... a császárnak a vonulását azután a frankok nagyszerű királya követte, tisztelettudóan és mint ahogy az Krisztus zárandokához illik. Géza király tisztelegéssel fogadta. Miután egy ideig nála vendégeskedett, Géza gyermekének a keresztapja lett, s mivel a szeretetnek ily nagy köteléke szövődött közöttük, Géza király sok ajándékkal tisztelte meg, ő pedig seregével átkelt Magyarország határain, és Görögországba vonult, anélkül hogy az országot bármilyen formában zaklatta volna” (*Bollók János fordítása*).¹² A francia királyi titkár mindezt többek között azzal egészítette ki, hogy a magyar uralkodó a franciától óvakodva (*timens*) a Duna túlsó partján tartózkodott, ahová végül püspököktől és lovagoktól kísérve Lajos maga volt kénytelen átkelni a személyes találkozás lebonyolítására.¹³ Az elbeszélés helyszíne szűkszavú bemutatásában kiemelt jelentőség jut a „nostra ripa” (mi partoldalunk) és a „sua ripa” (az ő – ti. a magyar uralkodó – partdala) kifejezéseknek. A két beszámoló a továbbiakban nagyjából egybehangzóan arról ad részletes tájékoztatást, hogy a francia király környezetében később feltűnt Kálmán király állítólagos fia, a trónkövetelő Borics, s emiatt a két uralkodó között némi feszültség keletkezett, de ezt végül Borics szökése elsimította.¹⁴ A kommentáriródalom az eddigiekben nem fog

ország története az Árpádok korában (1038–1301). Bp. 1896 (A magyar nemzet története II.) 283. 1. jegyz. A források azonban nem pusztán tartalmilag, de tendenciájukban is fontos egyezést mutatnak. Ismeretes az a nézeteltérés, mely III. Jenő pápa szándéka – kereszteshadjárat – és Lajos francia király törekvése – fegyveres zárandoklat – között kezdetektől mutatkozott (erre ld. MAYER, Hans Eberhard: *Geschichte der Kreuzzüge*. Stuttgart – Berlin – Köln 1989 [Urban-Taschenbücher 86] 87–88.). Ez a háttérre annak, hogy a francia író a kereszteseket rendszerint a „zarándokok” (*peregrini*) kifejezéssel illeti, a magyar kortárs kétségtelenül ugyanezen okból hangsúlyozza, hogy Lajos keresztesei zárandokhoz illő módon keltek át Magyarországon.

- 12 SRH, 458.: "*Cuius cesaris precessum egregius rex Francorum venerabiliter et, ut decet Christi peregrinum, subsecutus, a rege Geycha honorabiliter susceptus est. Apud quem aliquamdiu conmoratus conpaternitatis vinculo regi Geycha sociatur et tali dilectionis nodo internexo multis muneribus a rege Geycha honeste conducitur, preter omnem regni molestiam Hungarie fines cum suo exercitu in Greciam penetravit.*" Képes Krónika. Fordította BOLLÓK János. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette SZOVÁK Kornél (164–209 c.), VESZPRÉMY László (71–163. c.). Az utószót írta, a függeléket és az irodalomjegyzéket összeállította SZOVÁK Kornél. Bp. 2004 (Millenniumi Magyar Történelem, Források), 109. Az elbeszélés tudományos igényű kommentárját ld. Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. II. Commentarii. 1. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit Elemér MÁLYUSZ adiuvante Julio KRISTÓ. Bp. 1988 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, s.n. VIII.), 466.
- 13 Odo de Deogilo beszámolóját ld. GOMBOS i.m. 4068 (III, 1720–1721): "*Tali velamine tectus et tutus procedit cum exercitu per Hungariam. Inter hec rex Hungaricus nostrum timens et venerans, legatis et muneribus eius gratiam conquirebat, sed interposito Danubio presentiam devitabat. Optabat autem eius colloquium, quem fama sibi commendaverat, res monstrabat, sed cum navigare in nostram ripam timeret, humiliter supplicat regi, ut ad suam ripam sua dignatione veniret. Rex igitur, cui mos erat dilectione et humilitate facile superari, ductis secum quibusdam episcopis et ducibus, eius paruit voluntati. Deinde post oscula, post amplexus statuunt pacem, firman amore et ut securi deinceps per Hungariam nostri peregrini transirent. Quo facto rex noster Hungarum letum demisit. Prosequuntur eum regia munera, equorum, vasorum et vestium et parat adhuc rex Hungarus nostrum et eius optimates pro posse venerari ...*" A francia íróra ld. CsÁKÓ Judit: *Az Árpád-kori Magyarország a francia területen keletkezett elbeszélő kútfők tükrében*. (Doktori [PhD] disszertáció). Bp. 2015, 352–354.
- 14 MAKK Ferenc: Borisz, egy XII. századi trónkövetelő. *Acta Universitatis de Attila József nominatae, Acta Antiqua et Archaeologica, Supplementum* 6 (1987), 61–65.

lalkozott részleteiben a francia és a magyar király találkozásának helyszínével, legfeljebb annyit állapított meg, hogy Lajos a Duna jobb partján vonult¹⁵ – Gézának eszerint a bal folyóparton kellett tartózkodnia. Amennyiben azonban hitelt adunk a magyar krónika tájékoztatásának – amit semmi okunk kétségbe vonni –, akkor a nevezetes találkozóra Esztergomban kellett sor kerüljön. Arra ugyanis, hogy a francia uralkodó a Duna jobb partján haladt, pusztán Lajos Suger-hez, St. Denis apátjához intézett egyik levelének „recto limite” kifejezéséből lehet(ne) következtetni, holott ez csupán annyit tesz, hogy a sereg „egyenesen, toronyiránt” vette útját a folyó mentén.¹⁶ A francia beszámolóból az egyetlen biztos ténynek az látszik, hogy a találkozóra a Duna mentén, valahol az ország belsejében került sor.¹⁷ Odo közismerten részletes leírását adja az országnak, melyen királya kíséretében átkelt,¹⁸ különös módon azonban csak egyetlen települést említ név szerint – nyilván azt a helyet, ahol a sereg több napig állomásozott, és amelynek a viszonyait az útbeszámoló szerzőjének módja volt alaposan megismerni –: Esztergomot. Az elmondottakból következik, hogy amennyiben a francia királynak a túlparton tartózkodó Gézához át kellett kelnie a folyón, akkor minden bizonnyal a bal parti szárazon kísérte hajón érkező vezérét a francia sereg. Mindenesetre meggyőző érvként ezt támasztja alá a krónikának azon megjegyzése, hogy a találkozó alkalmával VII. Lajos a magyar király elsőszülöttjének keresztapja lett.¹⁹ A dinasztikus keresztelőkét az Árpádok rendszerint Esztergomban, a Szt. Adalbert-székesegyházban rendezték meg, amint arról IV. László oklevele általános érvénnyel tudósít: „az esztergomi szentegyház, a mi anyánk, mely minket a keresztség szenteltvíze által a hitben összekapcsolt az Úrral, mely által elnyerjük a felszentelést és a koronázást és a királyi főre rákerül a szent diadém, melyet továbbá bőségesebb kedvezésünk kegyelmével szoktunk megajándékozni, amint erre kötelesek is vagyunk, mintegy királyságunk összes egyházának anyjaként és tanítómestereként.”²⁰ Ugyan az oklevélben említett koronázást

15 PAULER Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I–II. 2 1899, 265–266.

16 PAULER feltehetőleg erre a forrásra alapozta a jobb parti vonulás állítását. Ld. Árpád-kori új okmánytár. Codex Diplomat[aticus] Arpadianus continuatus. Közzé teszi: WENZEL Gusztáv. I. Pest 1860. (Magyar Történelmi Emlékek. Monumenta Hungariae Historica, I/VI.), 59.: „*De portis Hungarie scribimus vobis, illucque divino nutu recto limite procedentes cum omni sospitate, gaudio et honore nos et principes nostri laeti pervenimus, ubique nobis auxiliante Domino. Terrarum principes et ovantes occursant et leti nos recipiunt et libenter deserviunt et honorant devoti.*” A *recto limite* kifejezés tulajdonképpen – rövidsége ellenére is – vergiliusi allúzió, vö. Aeneis VI, 900.

17 A királytalálkozót leíró mondatok előtt közvetlenül: *procedit cum exercitu per Hungariam* (ti. Borics). A „procedere” ige alighanem a Duna menti (hosszabb távon történt) vonulásra vonatkozik.

18 CSUKOVITS Enikő: Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar képe a középkorban. Bp. 2015. (Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes), 35.

19 WERTNER Mór: Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek 1892. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár LI.), 315–316.

20 „*Quandam terram nostram ... sancte ecclesie Strigon[iensi], matri nostre, que nos per lavacrum baptismi in fide Domino sociavit, cuius auctoritate inungimur, consecramur et coronamur et regalis fastidii sacrum nostro capiti*

az esztergomi érseknek régi szokás szerint Fehérvárott kellett elvégeznie, a dinasztikus keresztelők sora az államalapítótól kezdve folyamatosan Esztergomban mutatható ki vagy legalább valószínűsíthető.²¹ Amennyiben az okfejtés megállja a helyét, VII. Lajos francia királyt II. Géza ott fogadta, ahol al-Idrisi szerint a palotája állt, a kormányzat központja volt, ahol reprezentatív épületek emelkedtek és amely településnek a népessége meggyőzhette a külföldi uralkodót magyar uralkodótságának hatalmáról. Mint fentebb utaltam rá, Odo de Deogilo a franciák vezette seregben az ország általános leírása kapcsán feljegyezte, hogy a Duna folyó „hajókon összehordja számos vidék gazdagságát a nemes városba, Estrigunba.”²² Miközben az író hosszasan ecsetelte az ország természeti értékeit és feljegyezte az elterjedt toposzt „Iulius Caesar legelőről”,²³ az út ezen szakaszán egyedül Esztergom nevét tartotta érdemesnek arra, hogy kiemelve – feltehetőleg maga is megfordult ott uralkodója kíséretében. Az első, forrásadattal is alátámasztható 12. századi esztergomi királytalálkozóra minden valószínűség szerint 1147-ben került sor.²⁴

Ismeretes az is, hogy III. Béla uralkodásának második felében rövid időre Magyarország ismét a nagyvilág figyelmének a középpontjába került, négy évtized múltán újfent kereszties seregek vonultak át az országon. Ezúttal azonban a francia király helyett maga a német-római császár játszott a Magyarországon lejátszódott eseményekben főszerepet. Történt ugyanis, hogy 1170 tájától nyugtalanító hírek érkeztek a Szentföldről: a szeldzsuk tisztek között magasra emelkedett egy kurd származású tábornok, Saladin, aki rövidesen félreállította a Fátimidák dinasztiáját (hogy a saját családját állítsa helyükbe Ajjúbida néven [1169-1250]), 1171-ben bevezette a szunnita vallást és 1172-től (Tripolis bevétele) Damaskuson (1174), Aleppón (1183), Moszulon (1185-86) át győzedelmes hadjáratot vezetett Szírián keresztül Jeruzsálem falai alá, melyet végül 1187-ben csapatai bevettek. Nem

imponitur dyadema, quam amplioris favoris gracia prosequimur, ut debemus, tanquam cunctarum ecclesiarum regni nostri matrem et magistram, necnon venerabili patri Lodomerio, Dei gracia archiepiscopo Strigon[iensis], archiepiscopatu et per ipsum suis successoribus dedimus, contulimus et donavimus” MES II, 206. Vö. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis critico-diplomatica. Szerk.: SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván. I–II/1–4. Bp. 1923–1987. 3376. sz.

- 21 1239-ben a későbbi V. István keresztelése is Esztergomban valószínűsíthető. Az ünnepi alkalom szokásrendjéről értékes adatokat hagyott ránk Albericus krónikája, ld. GOMBOS I. 33. (103. sz.).
- 22 „*Excepto Danubio, qui hanc satis in directum preterfluit et multarum regionum divitias nobili civitati Estrigun navigio convehit*” GOMBOS III, 1720.
- 23 „*Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Iulii Cesaris extitisse*” uo. A korabeli Európában közhelynek számító kifejezés kiterjedt magyar utóéletére ld. KRISTÓ Gyula: Rómaiak és vlachok Nyesztor-nál és Anonymusnál. In: Uő.: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. (Nemzet és emlékezet). 132–190. Anonymus gestája 9. fejezetének végén olvasható azonos értelmű állítás, ennek magyarázatára ld. Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Unter Mitarbeit von László VESZPRÉMY, Hrsg. von Gabriel SILAGI. Sigmaringen 1991. (Ungarns Geschichtsschreiber, Bd. 4.), 151.
- 24 Ezáltal egy alkalommal szaporodik az esztergomi királyi tartózkodások jegyzéke is, vö. GYÖRFFY 246., de valószínűleg számba kellene venni e tekintetben az ismert dinasztikus keresztelőket is.

sokkal a szent város elfoglalása előtt Hattin városánál a muszlim erők véres diadalt arattak a keresztényeken, Lusignani Guido királyt megszámlálhatatlan lovagseregével együtt fogságba ejtették. Bár Saladin a hírek szerint nagylelkűen bánt a keresztény lakossággal, rémület vett erőt a nyugati világon. Fordulat állt be a római kúria politikájában is: a német belviszály szítása helyett III. Orbán utódainak figyelme immár a kereszties eszme irányába fordult. Fülöp Ágost francia és Oroszlánszívű Richárd angol királyt ugyan egyelőre lefoglalta egymással folytatott háborúskodásuk, ám kis idő elteltével ők is behajóztak Genovában és Marseilles-ben, s 1190-ben csatlakoztak a világot megmenteni készülő vállalkozáshoz. Elsőként Barbarossa Frigyes reagált a Keletről érkezett hírekre: 1188-ban Mainzban birodalmi gyűlést tartott – ez az összejövetel azután mint „Jézus Krisztus birodalmi gyűlése (Hoftag Jesu Christi)” vonult be az utókor emlékezetébe – és felvette a keresztet. Lépése meglepetést okozott: alig egy évtizeddel korábban megalázó békefeltételeket kényszerült aláírni Velencében a lombard városokkal szövetséges III. Sándor előtt, s ezt követően sem éppen úgy viselkedett, mint az Egyház bűnbánó fia. Döntésében az aggastyán császárt talán ifjúkori emlékei befolyásolták, mikor is ifjúként vett részt a második kereszties hadban, melynek német erőt III. Konrád német uralkodó vezette szárazföldi úton – Magyarországon keresztül. A német keresztiesek 1189 kora tavaszán indultak Regensburgból, átvonultak hazánkon, a Bizánci Birodalom területén teleltek, 1190 elején átkeltek Kis-ázsiaiba, Iconiumnál nagy győzelmet arattak és Kilikia irányába vonultak tovább, ahol végül a történet főhőse a Kalykadnus folyóba fulladt. Az már csak a történet kerekése miatt érdemel említést, hogy a három királynak – a francia és az angol uralkodóknak, valamint a fogságból kiszabadult Guidónak – 1191-ben sikerült bevennie Akkont és végül Saladint 1192-ben rávennie a békére. A Barbarossa számára tragikus véget ért hadjárat – mely később élénken foglalkoztatta írók és történétírók, valamint olvasóik képzeletét –, afféle diplomáciai és reprezentációs keleti körút is volt: a császár élemedett korban ezzel igyekezett bizonyítani hit- és egyházhűségét, valamint morális alkalmasságát a nyugati népek közösségének vezetésére.²⁵ A nagy vonulás egyik kiemelkedő állomása köztudottan Esztergom volt, a város neve egyszerre visszhangot vert – a *metropolist* persze mindig is számon tartó római kúrián kívül is – az egész akkor ismert világon.

A III. keresztieshadjárat idejéből bőségesebb beszámolók maradtak az utókorra a szárazföldi útvonal magyar szakaszáról. Minden kommentárnál beszédesebben vallanak erről a szerzetes Lübecki Arnold szavai: „Magyarország királya pedig követei útján örömmel fogadta őt, készségesen megnyitotta előtte az ország bejáratát ... Mihelyt pedig a földjére léptek, megparancsolta, hogy a folyókon, patakokon és a mocsaras vidékeken hidakat fektessenek le a járhatatlan helyeken. Amikor a császár úr abba a városba érkezett, ame-

25 MAYER, Hans Eberhard: Geschichte der Kreuzzüge. i.m. 112–116., 125–138.

lyet Esztergomnak neveznek, s amely a magyarok fővárosa, a király ünnepélyesen ezer vitéze kíséretében személyesen vonult eléje, és teljes tisztelettel nemcsak vendégszerezőnek, hanem szolgálatkésznek is mutatkozott. A császár négy napig időzött ott, s a főemberek tanácsára a nyugtalanságra hajlamos had túlságosan féktelen természete miatt a szilárd és tartós békét seregszerte esküvel erősítették meg. A királyné a császár úrnak ajándékozott egy pompás sátorlakot, amelyet felülről teljes széltében és hosszában skarlátszínű szőnyeg borított, egy nagy értékű takaróval díszített ágyat vánkossal, valamint egy elefántcsontszéket párnával, melyet az ágy elé állítottak. Ezek olyannyira ékes mívűek voltak, hogy azt a jelen szegényes írás nem is képes kifejezni. S nehogy valamiféle kigondolható gyönyörűség is hiányozzék: egy pici, fehér vadászkutya is futkározott a szőnyegen. Ezután a királyné, ezeknek az ajándékoknak az adományozója, a császár úr elé járult, s valamit kért attól, azt tudniillik, hogy közbenjárására engedjék szabadon börtönéből a király testvérét, akit maga a király tizenöt éven át tartott fogságban. A király, aki oly nagy tisztelettel fogadta a császár urat, semmivel sem akarván őt megszorítani, annak kérésére nemcsak szabadon bocsátotta fogságából a testvérét, hanem még úgy intézkedett, hogy az a rendelkezésére átengedett kétezer magyarral az út előkészítése és megmutatása céljából a császár előtt haladjon. Ezt követően a király a császárt a Grane nevű várban fogadta, miután átkeltek a hasonló nevű folyón, amelyről a város, ahol korábban voltak, és maga a vár is a nevet kapta; ott a király a császárnak ajándékozott két raktárat tele a legfinomabb liszttel. A császár pedig, mivel nem volt szüksége a lisztre, a szegény népnek is adott belőle. Akkor a felbolydult nép mohósága következtében a liszt három embert maga alá temetett. A király aztán elvitte a császár urat az Attila városának²⁶ nevezett helyre, ahol a császár négy napon át vadászattal töltötte idejét. Ezután Szalánkemén városához érkeztek, ahol három nap és három éjjel keltek át egy vízen, melynek Tisza volt a neve, ott három vízbefúlt lovat vesztek el. Ekkor közismert lett, hogy a király az egész seregnek hatalmas mennyiségű élelmiszert adott. Ezt követően a Száva nevezetű folyóhoz vonultak ...”²⁷ (Kristó Gyula és Makk

26 „in urbem Adtile dictam”

27 „Post hec iter faciens circa Pentecosten venit ad portam Ungarie ibique dies festos pentecostes celebrando quievit. Rex autem Ungarie per nuncios suos ipsum gratanter excipiens, introitum ei terre benigne aperuit, omniumque rerum venalium emptionem ad placitum promisit. Ut autem in terram ventum est, omnia in fluviis, in rivis, in paludibus pontibus sterni precepit. Cum autem dominus imperator in civitatem venisset, que Grane dicitur, que Ungarorum est metropolis, rex ei in propria persona cum mille militum comitatu sollempniter occurrit omnique devotione se non solum hospitalem, sed etiam offitiosum exhibuit. Imperatore autem quatuor diebus ibidem moram faciente ex consilio principum propter nimiam tumultuantis exercitus insolentiam stabilis et firma pax in exercitu sub iuramento firmata est. Regina autem dedit domno imperatori tentorium optimum et domum desupter de scarlatto et tapete iuxta latitudinem et longitudinem ipsius domus et lectum culcitra et operimento precioso magnifice ornatum, sedemque eburneam cum cussino lecto prepositam, que quantis ornatibus exculta fuerint, presentis pagine depromere nequit inopia. Et ne quid excogitatis deesset delitiis, albus et parvus venatorius super tapete discurrebat caniculus. Post hec regina, horum auctrix munerum, aliquid a domno imperatore petitura pro-

Ferenc fordítása). A mára kanonizálódott fordítás egyértelműsítette ugyan a mondani-
való egyik lényegi elemét – *in civitatem, ... que Grane dicitur, que Ungarorum est met-*
ropolis – a *metropolis* azonban valójában az egyházi igazgatás műszava ’érseki székhely,
székváros’ értelemben – mégsem vezette félre az olvasót. Az első ezredforduló idején
ugyanis már forgalomban volt az a 12. század végén is érvényes kánonjogi definíció,
mely az önálló ill. szuverén ország (*certa provincia*) egyik fő jellemzőjeként az önálló ér-
seki székhelyet tartotta számon.²⁸ Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a második érseki
székhely újszerű önértelmezése éppen ezidőtájt kezdett formálódni,²⁹ ilyen értelemben
akár a történeti valóságnak megfelelően is beszélhetnénk az ország „fővárosáról” – an-
nak ellenére is – amiképpen fentebb már utaltam rá –, hogy az itinerárius királyság ko-
rában a fogalom mai értelemben még bizonytalannal nem létezett. A vélhetőleg nem teljesen
alaptalanul gyanakvó – netán osztrák klerikus? – Ansbertus ugyanerről a következő-
ket írta: „Magyarország felséges királya, Béla szívélyesen fogadta mind császár urunkat,
mind pedig egész seregét, és a császár meg az említett király Esztergom (*Strigonia*) –
melyet Granának is mondanak, – közelében, Magyarország első érseki székvárosához
közel (*metropoli prima [sic] Ungarie*) pünkösöd nyolcadán, azaz június 4-én mindkét nép
és nemzet (*utriusque populi et gentis*) győzelmi ünneplése közepette egymás színe elé
járultak és tárgyalást folytattak. Magyarország királynéja, Margit is – aki egyébiránt
Franciaország királyának nővére – egy csodálatos szépségű és nagyságú kettős sátrat
ajándékozott a császárnak, ez bizony belül négy szobára volt osztva és illő módon vörös
szövettel fedve, kívülről meg efőlött még hozzáillesztve egy olyan rész, amit szobának
mondhatnak. Erre még a király neki és az övéinek kenyérrel, borral és gabonával meg-
rakott nehéz hajókat és szekereket biztosított bőséggel napokon keresztül (többek kö-

*cessit, scilicet ut ipsius interventu frater regis, per quindecim annos ab ipso rege in captivitate detentus a captivitate liberaretur. Rex autem, qui tanta devotione domnum imperatorem susceperat, in nullo volens eum contristari, non solum fratrem ad petitionem ipsius a captivitate laxavit, sed datis duobus milibus Ungarorum, ipsum ad pre-
parandam sive ostendendam viam imperatorem precedere fecit. Exinde rex imperatorem in castrum, quod Grane dicitur, recepit transito flumine eiusdem nominis, a quo ipsa civitas, in qua prius moratus fuerat et castrum ipsum nomen acceperat, ibique dedit rex imperatori duas domus plenas farinae purissime. Imperator vero, quia farina opus non habebat, dedit etiam populo pauperi. Ubi propter nimiam avaritiam tumultuantis populi tres homines farina obruti sunt. Inde domus imperator a rege deductus est in urbem Adtile dictam, ubi dominus imperator quatuor diebus venationi operam dedit. Inde ventum est ad urbem Sclankemunt, ubi per quandam aquam, que Eiza dicitur, tribus diebus et tribus noctibus transeuntes, tres ibidem milites submersos amiserunt. Ubi rex universo exercitui innumerabilem victualium copiam dedisse dinoscitur. Post hec venerunt ad fluvium qui Sowa dicitur ...”* GOMBOS 687. sz. (I, 305.). A fordítást ld. III. Béla emlékezete. A szöveganyagot válogatta, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta KRISTÓ Gyula és MAKK Ferenc. A képanyagot MAROSI Ernő válogatta. Bp. 1981. (Bibliotheca Historica) 76–78. A Garamon történet átkelés topográfiailag összehozza a képet, már ha a „Grane” folyón a Garamot, és nem a Kis-Dunát értjük.

- 28 Pauler után hangsúlyozta ezt GERICS József: A korai államelmélet érvényesülése István korában. In: Uő.: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. (METEM-könyvek 9.) 65–70, 68–69.
- 29 KOSZTA László: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 2.), 105–119.

zött) a lovak takarmányozására, meg birkákat és ökröket három tevével egyetemben. Emellett családi és vadászó szigetén, mely szélesen terül el a Dunától övezve, két napon át tartóztatta a császárt, a sereget meg a földjén bővelkedő táborhelyekre helyeztette el, továbbá Esztergom városában (*in Strigonia civitate*) két házat – egyiket liszttel, másikat gabonával feltöltve – nyitott meg a szegény zarándokok számára. Megparancsolta azt is, hogy Magyarország városaiban (*civitatibus*) és püspökségeiben (*episcopatibus*) fogadják császár urunkat ünnepélyes körmenettel és nagy pompával. De hogy mindezt mögöttes szándék nélkül (*simplici oculo*) vagy másként, azaz félelemből vagy szeretetből tette-e, azokban a napokban még nem volt teljesen világos, mivel később a görögökkel kitört viszályunk idején időnként gyanúsán viselkedett.”³⁰ A második szemtanúi beszámoló lényegében egyezik az elsővel, azt az egy elemet kivéve, hogy a „prima metropolis” világos utalás a „secunda” létre, azaz bizonyos királyság rangban első egyházkormányzati székhelyére vonatkozik – amint történt ez minden valószínűség szerint Arnoldus szövegében is.

A fenti forráshelyek természetesen fellelhetők Györffy György kitűnő várostörténeti forrásrepertóriumában, a kézikönyv alaposágát ismerve aligha is várható újabb korai elbeszélő forrás előkerülése a III. Béla-kori Esztergomról.³¹ Ez esetben éppen ez a valószínűtlenség érdemel némi figyelmet. A 1211–1214 között elhunyt történetíró, Arnold 1177-től a lübecki Szt. János monostor apátjaként 1204–1209 között – a minket érdeklő részben másfél évtized távlatából visszatekintve – vetette pergamenre munkáját, amit Bosau Helmold krónikája folytatásául szánt. A *Chronica Slavorum* ábrázolásának középpontjában valójában a szláv területek kolonizálása és Oroszlán Henrik személye állt, Arnold azonban a herceg szentföldi útjának közvetlen szemtanúja volt, értesülései személyes tapasztalatból származtak. A *Historia de expeditione Friderici imperatoris* valójában névtelenül hagyományozódott mű, s csak egy bizonytalan eredetű, későbbi bejegyzés alapján szokták azonosítani szerzőjét az osztrák klerikusként feltűnt

30 „*Ab illustri rege Ungarie, Bela iocunde tam dominus imperator, quam omnis exercitus est susceptus et mutuuum sibi aspectum et colloquium dominus imperator et memoratus rex in vicinia Strigonie, que et Grana dicitur, metropoli prima Ungarie, in octava pentecoste, scilicet II Nonas Iunii cum maximo utriusque populi et gentis tripudio exhibuerunt. Regina etiam Ungarie Margarita, soror regis Frantiae tentorium duplex admirande venustatis et magnitudinis, interius quidem quadricameratum et rubeo panno decenter coopertum, opansum vero exterius super illud, quod cameratum dixi, obtulit imperatori. Insuper et rex ei et suis naves onustas et plaustra confert panibus, vino et ordeo ad pabulum equorum et oves et boves copiose multi diebus exhibuit cum tribus camelis. Preterea in insula sua familiari et venatica, que Danubio cingente satis late extenditur, per duos dies imperatorem detinuit et exercitum per omnem suam terram in fertilissimo gramine collocavit et in Strigonia civitate duas domos, unam farina et alteram plenam avena pauperibus distribuit peregrinis. Sollempni ergo processione et magno apparatu in civitatibus et episcopatibus dominum imperatorem suscipi mandavit. Sed hec omnia utrum simplici oculo an secus, id est utrum timore vel amore fecerit, nondum liquido ipsis diebus clarebat, quia postmodum in controversia nostra contra Grecos nonnunquam se suspectum reddidit.*” GOMBOS 653. sz. (I, 291–292.). A folytatás fordítását ld. III. Béla emlékezete i. m. 78–81.

31 GYÖRFFY II. 237–289, 239–240.

Ansbertussal. Maga a munka a *Historia peregrinorum*mal együtt szemtanúi beszámoló-
nak látszó közös forrásra vezethető vissza, melynek a tárgyyszerűsége, naplószerű stílusa
és pontossága, valamint (Arnoldusszal szemben) Stauf-elkötelezettsége a forrás szer-
zőségét illetően a császári kancellária valamelyik alkalmazottjára tereli a gyanút, aki
elkísérte a német uralkodót a Szentföldre.³² Mindkét magas rangú, uralkodói környe-
zetben működő történetíró komoly teret szentelt munkájában a császár és a magyar ki-
rály találkozója részletes bemutatásának – feltehető tehát, hogy ez a második esztergo-
mi királytalálkozó is a korabeli Európában feltűnést keltő, reprezentatív esemény volt.
Nem alaptalan talán ennek alapján feltenni a kérdést: miért is nem hagyott nyomot
a magyarországi latin historiográfiában — miként II. Géza korában az első alkalom?
Annyira mindennaposak lettek volna az effajta uralkodói összejövetelek?

A 12. század végén, az archaikus berendezkedésű, nagy társadalmi és politikai válto-
zások előtt álló Magyar Királyság utolsó évtizedeiben a kultúra számos területén – iroda-
lom, művészet, könyvkultúra, párizsi iskoláztatás – jelentős felvirágzás jelei mutatkoztak.
Ugyanakkor, miközben III. Béla minden egyes jelentősebb elődjének udvarában – de a
formátumukban Bélával összevethető Szt. László, Kálmán és III. István környezetében
bizonyosan – a történeti filológiai kutatás önálló szemléletű történetíró működését tudta
kimutatni, ilyennek a jelenléte a 12. század második felében a magyar királyi udvarban
egészen a legutóbbi időkig alig került szóba.³³ Pedig az uralkodói mecénatúra készségesen
rendelkezésre állt, ezt a más területen született művek és alkotások minden kétséget kizá-
rólag bizonyítják. Az sem hat újdonságként, hogy – bár mind a mai napig ezzel ellentétes
vélemények is lábra kapnak időről időre – a történetkutatás *consensusa* a *Gesta Hungaro-
rum* szerzőjét, a magát P. mesternek nevező magyar Anonymust III. Béla történetírójának
tartja, aki a művét talán csak uralkodója halálát követően fejezte be vagy készítette el – aki
persze a történetírás egy sajátos, az adott korban korszerű műfajának, a fiktív ill. regényes
*gesta*irodalomnak a művelője volt.³⁴ P. mester *gestájának* cselekménye csekély kivételtől el-
tekintve a 9–10. században játszódik, szereplői rendszerint fiktív személyek, életreklétük
hátterében az író a helynévanyagra támaszkodott. A műben ugyanakkor a jelentős helyek
közül események színhelyeként szerepel számos település: (Ó)buda, Felhéziv, Veszprém,
Szentmártonhegy (azaz Pannonhalma), Borsod, Nógrád, Százhalom, Csepel, Vasvár, Csa-
nád, Nándorfehérvár stb., hogy a víznevekről ne is tegyünk említést. A feltűnő itt is egy

32 WATTENBACH, Wilhelm – SCHMALE, Franz Josef (unter Mitarbeit von Irene SCHMALE-OTT und Dieter BERG): Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vom Tode Kaiser Heinrichs V. bis zum Ende des Interregnum. I. Darmstadt 1976, 99–101 (Ansbertus), 102–103 (*Historia peregrinorum*), 437–441. (Arnoldus).

33 Összefoglalja a tézis kutatástörténetét THOROCZKAY Gábor: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp. 2016, 127.

34 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars i. m. 135–136.

hiány: míg az Óbudával azonosítható *Ecilburgu* mint a *medium regni* egyik sarokpontja fontos szerepet kap az eseménymenetben, a földrajzi háromszög másik két csúcsa, Esztergom és Székesfehérvár teljességgel hiányoznak belőle. A kimaradásukat talán magyarázhatná, hogy a világibb jellegű Óbudához képest közismert volt vallási központ mivoltuk, s a történetíró nem tehetett kockára olvasói szemében a pogány fikció minimális koherenciáját és hitelét. Igen, ez akár meggyőző magyarázatul is szolgálhatna, ha nem tudnánk, hogy az író felfogása szerint a honfoglalást megelőzően már a vándorló magyarok tetteit is a Szentlélek irányította,³⁵ és Szentmártonhegy (Pannonhalma) ugyancsak nem pogány mivoltával vívta ki a *gestáíró* rokonszenvét. A jelenségre feltehetőleg az Attilához és az antikvitáshoz köthető hagyománynak a fikcióban betöltött szerepe (ti. az ország a rómaiakat fegyverrel kiűző hun Attila öröksége jogán száll az addig soha le nem győzött szittyia foglókra),³⁶ ill. abban a másik két településnek a teljes hiánya adhat valamennyire is meggyőző magyarázatot. Hogy Esztergom és Fehérvár városát a királyi környezetben élő történetírónak ismernie kellett, az aligha vonható kétségbe, s az is hihető – írott forrás tanúskodása nélkül is –, hogy a szerző a prológosban oly mértékig érzelmes hangon vall Béla király személyéhez való szoros kötődéséről, hogy – ha a „jó emlékezetű” és „néhai” szavakat nem tekintjük a korszerűsítésre hajló másoló interpolációinak³⁷ –, akkor Fehérvárott bizonyosan jelen kellett lennie a „Nagy” Béla király³⁸ örök nyugalomra helyezésekor. Kérdés azonban, hogy van-e nyoma annak, hogy – azon az általánosságon túl természetesen, hogy, bármit értsünk is jegyzőn, a királyi *notarius*nak rendszerint a király környezetében kellett tartózkodnia, s az aligha is lehet kétséges, hogy az uralkodó élete során számos alkalommal megfordult az érseki székhelyen – életének bármely mozzanata Esztergomhoz köthető lenne, aminek okán kérdőre vonhatnák a *historiographus* a város hiányával kapcsolatban?

A kérdés megítélése azon is múlik, hogy a prológos egyes szavainak tulajdonítunk-e jelentőséget avagy sem. Bevezetőjében a *gestáíró* ugyanis élete legjelentősebb mozzanataként azt emelte ki, hogy valaha a „jóemlékezetű néhai Béla király jegyzője” (*notarius*) volt. Bárhogy is vélekedünk a jegyző rangjáról – tartsuk akár magas egyházi méltóságot viselő kancellárnak vagy a fogalmazatra ügyelő irodai beosztottnak – az nem lehet kérdéses, hogy a kifejezés nyilvánvalóan a királyi adminisztrációban betöltött szerepről vall. Ha pedig így van, akkor logikusan ennek lecsapódása a királyi környezetben ke-

35 E tekintetben nagyban támaszkodhatott a 11. század végén részletesen kidolgozott téziszre, miszerint a magyarok már történetük pogány korszakában is az isteni üdvtervet szolgálták, ld. erre GERICS József: Egház, állam és gondolkodás Magyarországon i. m. 159–160.

36 GERICS József: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp. 1987, 235–237.

37 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars i. m. 134.

38 Közismerten így tekintett rá unokájának kora, vö. 1265: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg, Bearb. von Hans WAGNER. I. Graz – Köln 1955, 314., 1269: CDCr V, 514.

letkezett oklevelekben is kereshető. A királyi nevében vagy pecsétje alatt kelt oklevelek szerkezetének történetében jelentős korszakhatár az 1181. esztendő: eddig az időpontig a laza, szigorú formulákhoz nem köthető oklevélszöveg a jellemző, ekkortól a francia minták alapján kiformált, formulák egymásra következéséből építkező kancelláriaszervezés.³⁹ Régebben figyeltem fel arra a – bármennyire is apró, egyéb emlékek hiányában mégis igen figyelemre méltó – szövegegyezésre, mely a *gesta* és egy oklevél *textusa* között mutatkozott. Mivel az oklevelet egy – másik két diplomában P. szigléval jelölt – Pál nevű prépost fogalmazta és pecsételte meg királyi pecséttel, hajlamos voltam arra, hogy úgy véljem: a *gesta*író királyi jegyző fogalmazatára (és talán tulajdon kezeirására) bukantam.⁴⁰ Azóta hangzottak el ugyan érvek téziséem cáfolatára vagy gyengítésére, egyelőre egyiket sem látom kényszerítő erejűnek.⁴¹ Hogy mi köze mindennek Esztergomhoz? Csak annyi, hogy a kérdéses, szövegegyezést mutató oklevél a *Caba comes* végrendelete, melynek nevezetes záróformulái így hangzanak: *Talem votum et oblationem meam rex et omnes principes, qui aderant, approbarunt, et ut perhenniter ratum esset, rege iubente per manum Pauli prepositi et eiusdem regalis notarii presenti scripto confirmatum est, et sigillo regali roboratum. Quando rex ista fieri precepit in die dominico in domo Ssene comitis sub quadam quercu sedebat et comites isti cum eo ...* Dénes bácsi, Gál gyulafehérvári, Tamás kolozsi, Zemere semptei, Pongrác temesi, Ant újvári, Ssubanus esztergomi, Sámson fia Tamás, Kornél győri és Zah fia Tamás ispánok ... *et alii quamplures ministeriales regis viciniore et remoti, quos omnes nominatim dinumerare vel describere longum est.*⁴² A jelenetben a királyt látjuk, amint a királyi tanács tagjainak jelenlétében parancsot ad jegyzőjének, hogy a végrendeletet jóváhagyó döntését foglalja írásba és erősítse meg királyi pecséttel. Az eseményt hangulatilag fölöttébb archaikussá ill. patriarkálissá színezi, hogy a király mindezt vasárnap teszi – talán a nagymisét követően – egy ispánnak

39 KUMOROVITZ Bernát: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka (XI–XII. század). *Századok* 97 (1963) 1–31, 12–13. KUBINYI 1975, 108–117.

40 SZOVÁK, Kornél: „Wer war der anonyme Notar?” Zur Bestimmung des Verfassers der Gesta Ungarorum [sic]. *Ungarn-Jahrbuch* 19 (1991), 1–16.

41 VÉKONY Gábor kéziratomban ismeretében (annak megjelenése előtt) csupa olyan ellenérvet hozott fel, amelyekkel munkámban magam is számoltam, a vele való utólagos vita ennél fogva (is) okafogott, ld. VÉKONY Gábor: Anonymus kora és korhűsége I–IV. *Életünk* 29 (1991), 58–73, 135–158, 263–275, 355–375., 374–375. -Veszprémy László az általam vélelmezett szövegegyezésre hozott fel újabb párhuzamokat a külföldi okleveles gyakorlatból és elbeszélő forrásból – Aachen Alberttől –, hangsúlyozva, hogy az általa bemutatott előfordulások 1./ nem lehetnek a hispániai és a magyarországi okleveles források közvetlen összefüggésének bizonyítékai; ill. 2./ a fordulat maga nem lehet a gesztaszervező tulajdon (nyelvi) invenciójának eredménye, ld. VESZPRÉMY László: Új kiadványok Anonymus Gesta Hungarorumáról. *Magyar Könyvszemle* 125 (2009), 110–114, 113–114. Értékelésével magam is egyetérték, egy határozókból és kötőszókból álló kifejezés aligha is mutathat különösebb nyelvi invencióra, akkoriban magam sokkal inkább a szóhasználat szokásszerűségét hangsúlyoztam, s ezt ma is fenntartom.

42 Chartae antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196. Composuit Georgius GYÖRFFY. Bp. 1994, 77. (39. sz.).

a házában. Solymosi László hívta fel a figyelmet Jean de Joinville Szent Lajos király életéről írott munkájának, a *Livre des saintes paroles et des bonnes actions de notre roi de Saint Louis*nak egy helyére, melyben megszólalásig hasonló jelenettel találkozunk: „Számталanszor előfordult, hogy nyáron a vincennes-i erdőbe ment ki pihenni mise után. Egy tölgyfához támaszkodott, minket pedig maga köré ültetett. És mindazok, akiknek bármi elintézni valójuk volt, hozzá fordultak, nem zavarva ajtónállóktól, sem másoktól. És fennszóval kérdezte meg őket: ’Van-e itt valaki, akinek peres ügye volna?’ És akiknek peres ügyük volt, azok felemelkedtek. Akkor így szólt hozzájuk: ’Hallgassatok, s most egyiket a másik után megvizsgáljuk.’ És akkor hívta Perron de Fontaines uramat, meg Geoffroy de Villette uramat, és mondta az egyiknek: ’Intézzétek el ezt az ügyet.’” (*Nahóczki Emil ford.*)⁴³ Azt Zolnay László vetette föl, hogy Ssene (Csénye? Zsennye?) comes háza azonos lehet a későbbi forrásokból ’Szennye palotája’ néven ismert esztergomi épülettel, amit alkalmasint az esztergomi latinok pecsétjén is azonosítani lehet.⁴⁴ Györffy György a történeti földrajzi adatokat városrészenként elrendezve Caba comes oklevelének esztergomi *comest* is említő helyét a királyi város – és nem az ispáni vár – topográfiai adataként ismertette, ezzel maga is amellet foglalt állást, hogy az oklevél irodalmias-teátrális vonásoktól sem mentes jelenete Esztergomban, a latinok városában, Zsennye ispán palotájának udvarán zajlott le.⁴⁵ Amíg fentebb ismertetett, az oklevélíró és a *gestaszerző* szövegegyezésére alapozott feltevésem hathatós cáfolatot nem nyer, úgy vélem, fennáll a lehetősége a (legalább) filológiai értelemben vett „kézazonosságnak”, azaz a nevezetes tölgyfa alatt P. mester (is) kaphatta a királyi meghagyást a végrendelet írásba foglalására. Ha pedig így volt, P. mester 1177 körül a királyi tanáccsal együtt ott volt Esztergomban, mint ahogy ott lehetett akkor is, amikor a nevezetes királytalálkozó ünnepélyes eseményei zajlottak. Talán ez utóbbi lenyomatának tekinthető a *gestában* az a számtalan jókedvű udvari-diplomáciai jelenet, mely minden bizonnyal az Árpád vezér alakjában megszemélyesített mecénás, III. Béla udvari világát idézi.⁴⁶

43 Világirodalmi Antológia. II. Szerk.: Ifj. HORVÁTH János és KARDOS Tibor. Bp. 1955², 199–200. Újabb fordítását tudományos igényű kommentárral ld. Jean DE JOINVILLE: Szent Lajos élete és bölcs mondásai. Közreadja CSERNUS Sándor. Jacques LE GOFF könyvészletével. CSERNUS Sándor, ZIMONYI István tanulmányaival. Bp. 2015. (A középkori francia történeti irodalom remekei II.), 32.

44 ZOLNAY László: Az Esztergom-királyvárosi „Zeniapalotaia”. *Esztergom Évlapjai* 1 (1960), 143–153. Vö. Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a Dorogi Járás. Írta HORVÁTH István, H. KELEMEN Márta, TORMA István. Bp. 1979. (Magyarország régészeti topográfiája 5.) 152–153. (a vonatkozó rész HORVÁTH István munkája). A latinok pecsétjének stíluskritikájára és kronológiájára ld. F. VATTAI Erzsébet: Az esztergomi latinok kettőspecsétje. *Archaeologiai Értesítő* 90 (1963) 39–45.

45 GYÖRFFY II. 250.

46 A mecénás ábrázolásmódjára ld. SÓLYOM Károly: Három középkori portré. Szent László, III. Béla, Álmos. In: SÓLYOM Károly Emlékkönyv. Szerk.: HORVÁTH M. Ferenc és ZOMBORKA Márta. Vác 2007. (*Váci Füzetek* 6.), 109–157.

Megfoghatóbbak ennél a *gestá*ban az Óbudára vonatkozó megjelölések, mégpedig nyelvi megformálásuk miatt. Az bizonyos – amint azt a tudományos igényű kommentár is megállapítja –, hogy P. mester semmi hajlandóságot nem mutat Óbudának a későbbi, 1247-ben alapított Budától történő nyelvi megkülönböztetésére, ugyanakkor a központi települést három esetben is németül, egy esetben latin tükörfordításban „Attila városának” (*civitas Attile, Ecilburgu*) nevezi. Az első fejezetben többek között a szerző összefoglalja, hogy Attila király a rómaiak kiűzését követően a Duna mellett a Hévizek fölött (Felhévizen) királyi székhelyet rendelt magának, az ott talált antik emlékeket felújíttatta és körös-körül megerősíttette, „que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Teothonicis Ecilburgu vocatur.” A „nunc” adverbium bizonynyal nem csak a magyar, hanem a német megnevezés idejét is megjelöli. A *gesta* vége táján – annak is jelentősége lehet, hogy további három eset a 47-50. fejezetekben fordul elő – az 50. fejezetben a német kifejezést tükörfordításban adja: „et inde venerunt in civitatem Atthile regis et ad insulam Sepel descenderunt.”⁴⁷ Az *inde* adverbium ehelyütt valamiféle rejtelmes erdőre utal – talán a pilisire –, ahonnét a győztes fejedelem – hangsúlyozom: Barbarossa vendégújtján – Óbudára, majd a Csepel szigetre vonul. Az Ecilburg név írott forrásban először – fentebb hallhattuk – Lübecki Arnold krónikájában tűnt fel, s bizonyosan a *Nibelungenlied* ismeretéről árulkodik.⁴⁸ Ugyan, honnan is ismerhette volna meg P. mester nagyobb bizonyossággal a germán hőseposzt, ha nem éppen a Szentföld felszabadítására vonuló Barbarossa Frigyes Esztergomban időt mulató udvarának köréből? A pogány kori germán epika gyűjtése ugyanis Frigyes udvarának – ma úgy mondanánk – „államilag finanszírozott tudományos kutatási projektje” volt.

A 12. században Esztergomban lezajlott királytalálkozók számos tanulságot hordoznak. Elsősorban is részleteiben élénk tárják a korabeli Nyugat udvaraiban ekkorra már bevett diplomáciai protokoll hazai szokásszerű meglétét és alkalmazását: a fogadó király a vendég elé vonul, gondoskodik kíséretének ellátásáról és a szórakoztatásáról, bemutatja neki palotáját és székhelyét, királyi időtöltést biztosít számára, a családtag jelképes kérést intéz hozzá közbenjárását kérve, családi-rokoni kapcsolatot létesít a vendéggel stb. Dokumentálják továbbá a korabeli közvélekedést (al-Idrisi) megalapozó ténytet: a királyi hatalom jelentős székhelye ill. központja volt az érseki város. Bizonyítják végezetül a Magyar Királyságnak a korabeli Európában elfoglalt helyét a monarchiák rangsorában. Mindezek folytán jelentőségüket egyáltalán nem ajánlatos alábecsülni.

47 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars i. m. 140.

48 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars i. m. 140–141.